

نقش حَجَر: سواد سنگ وقف‌نامه بقعه شاهچراغ^(ع)

محمدصادق میرزا ابوالقاسمی *

چکیده

«نقش حجر» عنوان مهم‌ترین سند موجود از وقف‌نامه بقعه شاهچراغ^(ع) است. این وقف‌نامه در رمضان ۹۴۷ق از سوی امیر محب‌الدین میرزا حبیب‌الله بن مرتضی شریفی، جدّ اعلای خاندان شریفی حسینی، صادر شده است و نسخه اصل آن در سنگ منقور و بر درگاه شمالی بقعه شاهچراغ^(ع) نصب بوده است. وقف‌نامه نقش حجر اطلاعات مفیدی از موقوفات بقعه شاهچراغ^(ع) به دست می‌دهد. هم‌چنین نکات شایان توجهی از تحولات معماری این بنای مذهبی در دوره صفوی دارد. این وقف‌نامه در دعاوی مربوط به امور موقوفات و تولیت بقعه شاهچراغ^(ع) تا دوره معاصر نیز مورد استناد بوده است. سنگ وقف‌نامه نقش حجر از میان رفته است، اما رونوشت‌های متعددی از وقف‌نامه در دسترس است. همین رونوشت‌ها مبنای تصحیح و ارائه متنی منقح از این وقف‌نامه در مقاله پیش روست. به‌علاوه، محتوای وقف‌نامه با استفاده از شواهد و منابع معتبر تاریخی تحلیل می‌شود و مشخصات سوادها و سجّلات آن حتی‌الامکان معلوم می‌گردد.

کلیدواژه‌ها: اسناد شرعی، وقف‌نامه نقش حجر، بقعه شاهچراغ^(ع)، میرزا حبیب‌الله شریفی، دوره

صفوی

تاریخ دریافت: ۹۸/۶/۹ تاریخ پذیرش: ۹۸/۹/۲

* استادیار دانشکده هنر و معماری دانشگاه شیراز / abolqasemi.s@gmail.com

مقدمه

مطابق روایات معتبر تاریخی، مکان دفن احمد بن موسی^(ع) در شیراز در سده هفتم هجری پدیدار گشت. گویا امیر مقرب‌الدین مسعود، وزیر خوشنام اتابک ابوبکر بن سعد بن زنگی (۶۲۳-۶۵۸ق) در صدد ساخت عمارتی در تلّ سوق المغازان، نزدیک مسجد جامع عتیق شیراز بود که به‌طور کاملاً اتفاقی به مدفن احمد بن موسی^(ع) رسید (زرکوب شیرازی، ۱۳۹۰: ۱۹۰-۱۹۱؛ جنید شیرازی، ۱۳۲۸: ۲۸۹-۲۹۰؛ عیسی بن جنید شیرازی، ۱۳۶۴: ۳۳۴-۳۳۵). می‌دانیم که او مجموعه‌ای از مدرسه و رباط و دارالحدیث و دارالشفا و سقاخانه در بازار بزرگ شیراز جنب مسجد جامع عتیق ساخت (زرکوب شیرازی، ۱۳۹۰: ۱۰۰؛ بیضاوی، ۱۳۸۲: ۱۲۴). ممکن است در خلال همین اقدامات مدفن احمد بن موسی^(ع) معلوم شده باشد. به هر صورت، همو نخستین قبه و عمارت را بر سر این امامزاده ساخت و موقوفاتی بر آن نهاد.^۱ یک سده بعد جایگاه بقعه احمد بن موسی^(ع) با اقدامات تاشی خاتون، مادر ابواسحاق اینجو، بسیار برجسته شد. او نیز گنبدی رفیع بر این بقعه برپا کرد و مدرسه‌ای متصل بدان ساخت و مرقد خود را پهلوی آن قرار داد (زرکوب شیرازی، ۱۳۹۰: ۱۹۱؛ جنید شیرازی، ۱۳۲۸: ۲۹۰-۲۹۲؛ عیسی بن جنید شیرازی، ۱۳۶۴: ۳۳۵-۳۳۷؛ ابن بطوطه، ۱۳۵۹: ۲۲۹/۱). وقف اراضی میمند، از مشهورترین و قدیمی‌ترین موقوفات بقعه شاهچراغ^(ع)، نیز بدو منسوب است (فرصت شیرازی، ۱۳۷۷: ۱۷۸/۱، حسینی فسایی، ۱۳۸۲: ۱۵۶۵/۲؛ حقایق‌نگار خورموجی، ۱۳۸۰: ۱۰۶). این موقوفه احتمالاً در حدود ۷۴۴-۷۵۰ق وقف شده باشد. با این حال، وقف‌نامه موثقی از این دوران که دامنه موقوفات اینجو بر بقعه شاهچراغ^(ع) را نشان دهد در دست نیست. صرفاً در کتابچه املاک اینجو مبلغ ۳۶۰ دینار برای اداره امور این بقعه وضع شده است (کتابچه املاک اینجوی فارس، ۱۳۸۹: ۶۴).

۱. در شیرازنامه آمده که اتابک ابوبکر بن سعد بن زنگی در این کار پیشقدم بود (زرکوب شیرازی، ۱۳۹۰: ۱۹۱)، اما به نظر می‌رسد او بعد از امیر مقرب‌الدین مسعود به ساخت گنبد و بقعه احمد بن موسی^(ع) اقدام کرده باشد (جنید شیرازی، ۱۳۲۸: ۲۸۹-۲۹۰؛ عیسی بن جنید شیرازی، ۱۳۶۴: ۳۳۴-۳۳۵). در وقف‌نامه منسوب به امیر یوسف بن جهان‌شاه قراقویونلو، مورخ ۸۶۹ق، نیز این بنا از آثار اتابک ابوبکر بن سعد بن زنگی دانسته شده است (مدرسی طباطبایی، ۱۳۵۳: ۲۵۶).

قدیمی‌ترین سند موجود از وقف‌نامه بقعه شاهچراغ^(ع) در سده دهم هجری به نام میرزا (میر) حبیب‌الله شریفی صادر شده است. صورتی از این وقف‌نامه که بر سنگ نگاشته و سابقاً بر درگاه بقعه شاهچراغ^(ع) نصب بود - به مصداق «کالتنقش فی الحجر» - به «نقش حجر» موسوم گردیده است. وقف‌نامه نقش حجر را باید به نوعی نسخه ثانی و متمم وقف‌نامه‌ای دانست که در ۹۲۵ق درباره موقوفات بقعه شاهچراغ^(ع) تنظیم شده بود. این وقف‌نامه اطلاعات مفیدی از موقوفات شاهچراغ^(ع) به دست می‌دهد. هم‌چنین نکات شایان توجهی از تحولات معماری شاهچراغ^(ع) در دوره صفوی دارد. وقف‌نامه نقش حجر مهم‌ترین سند استحقاق و مشروعیت تولیت خاندان شریفی حسینی بر بقعه شاهچراغ^(ع) از سده دهم تا دوره معاصر بوده است و در دعاوی مربوط به تولیت شاهچراغ^(ع)، اداره موقوفات و سهم حق الارتزاق و نظایر آن همواره مورد استناد قرار گرفته است. پیش از این، اشاراتی به مفاد این وقف‌نامه شده (مثلاً نک. شاملی - سلاخی، ۱۳۴۱: ۲۹-۳۰؛ شریفی حسینی، ۱۳۴۴: ۴۲؛ زارع، ۱۳۹۰؛ بازیار - حیدری، ۱۳۹۵: ۳۴-۴۰)، اما متن کامل و دقیق آن نشر نشده است. رونوشت‌هایی که از سواد سنگ نقش حجر در دست است مبنای تصحیح و ارائه متنی منقح از این وقف‌نامه در مقاله پیش روست. به‌علاوه، محتوای این وقف‌نامه با استفاده از شواهد و منابع معتبر تاریخی تحلیل می‌شود و مشخصات سوادها و سجالات آن حتی الامکان معلوم می‌گردد.

محتوای تاریخی وقف‌نامه نقش حجر

امیر محب‌الدین میرزا حبیب‌الله بن مرتضی شریفی، بنیان‌گذار موقوفات شاهچراغ^(ع) در دوره صفوی و بانی وقف‌نامه نقش حجر، از اولاد میر سید شریف جرجانی (۷۴۰-۸۱۶ق) است. انساب او در سده‌های هشتم تا دهم هجری در مناصب مهم علمی، فقهی و دیوانی فعالیت داشتند.^۱ از فضل‌الله خاوری شیرازی (۱۱۹۹-۱۲۶۶ق)، مورخ دوره قاجار و از

۱. از جمله آن‌ها می‌توان به شمس‌الدین محمد بن سید شریف جرجانی، سید علی بن شمس‌الدین محمد شریفی، امیر ابوالفتح بن محمد بن شمس‌الدین محمد شریفی، معین‌الدین میرزا مخدوم بن سید شریف حسینی جرجانی ←

منسوبین خاندان شریفی،^۱ نقل شده که تیمور در ۷۹۵ق تولیت بقعه شاهچراغ^(ع) را به میر سید شریف جرجانی سپرد و این مقام از آن زمان یکسر در اختیار این خاندان بوده است (شریفی حسینی، ۱۳۴۴: ۴۱). در مقدمه وقف نامه ۹۲۵ق بقعه شاهچراغ^(ع) نیز تلویحاً به این موضوع اشاره شده است، اما شواهد تاریخی بیش تری برای اثبات این مدعا وجود ندارد. می دانیم که تیمور در دو نوبت (۷۸۹ق و ۷۹۵ق) به شیراز آمد. او در یکی از این دو نوبت - احتمالاً بار اول - میر سید شریف جرجانی را به سمرقند فرستاد. بنابراین، جرجانی حوالی ۷۹۵ق در سمرقند بود و تا ۸۰۷ق که تیمور وفات یافت به شیراز بازنگشت (فصیح خوافی، ۱۳۸۶: ۹۹۷؛ میرخواند، ۱۳۳۹: ۱۶۱/۶)، ولی در احوال و آثار او به این موضوع تصریح نشده است. در وقف نامه منسوب به امیر یوسف بن جهان شاه قراقویونلو، مورخ ۸۶۹ق، نیز از تولیت احتمالی احفاد میر سید شریف بر بقعه شاهچراغ^(ع) سخنی در میان نیست.^۲ به نظر می رسد تولیت خاندان شریفی بر بقعه شاهچراغ^(ع) از میرزا حبیب الله شریفی آغاز شده است. گویا او، که قبلاً تمایلات شیعی خود را بروز نمی داد، در ۹۰۷ق در مسجد جامع شیراز نام ائمه معصومین^(ع) را بر زبان راند. از همین رو به غضب سلطان مراد آق قویونلو گرفتار شد و در زنجیر افتاد و خانه و اموال او به غارت رفت (حسینی فسایی، ۱۳۸۲: ۹۴۳/۲). می دانیم شاه اسماعیل صفوی در همین سال در تبریز رسماً تاجگذاری کرد و دستور داد که از این پس علما و خطبا به نام دوازده امام خطبه بخوانند (خواندمیر،

→ شیرازی، و میر مرتضی شریفی شیرازی اشاره کرد (نک. رازی، ۱۳۷۸: ۲۴۱/۱-۲۴۴؛ رکن زاده آدمیت، ۱۳۳۹: ۲۶۲/۳-۲۵۹؛ شریفی حسینی، ۱۳۴۴: ۵۲-۵۵).

۱. میرزا فضل الله خاوری شیرازی فرزند میرزا عبدالنبی شریفی شیرازی بود. او در دوران فتحعلی شاه و محمدشاه قاجار مناصب دیوانی داشت و تاریخ ذوالقرنین، از منابع مهم تاریخ صدر قاجار، را نیز تألیف کرد. ظاهراً میرزا فضل الله خاوری از ۱۲۳۲ق به تولیت بقعه شاهچراغ^(ع) رسید، اما به علت مشاغلی که در تهران داشت، آن را به برادر کوچک تر خود ابوالقاسم راز شیرازی ملقب به میرزا بابای ذهبی واگذار کرد. او در فاصله ۱۲۵۶-۱۲۵۷ق شخصاً تولیت بقعه شاهچراغ^(ع) را بر عهده گرفت (نک. نواب شیرازی، ۱۳۷۱: ۶۲۴؛ دیوان بیگی، ۱۳۶۴: ۵۳۵/۱-۵۳۷؛ شریفی حسینی، ۱۳۴۴: ۶۳-۶۵؛ خاوری شیرازی، ۱۳۸۰: ۶/۱-۱۰).

۲. در این وقف نامه قریه خسروآباد و بستان مشجر صبح آباد در حومه شیراز برای پرداخت حق التدریس حلقه درس بقعه شاهچراغ^(ع) وقف شده است (نک. مدرسی طباطبایی، ۱۳۵۳: ۲۴۵-۲۶۵).

۱۳۶۲: ۴/۴۶۷؛ روملو، ۱۳۸۴: ۲/۹۷۶-۹۷۷). هیچ بعید نیست که میرزا حبیب‌الله شریفی در اثر همین تحولات و گسترش روزافزون قدرت شاه‌اسماعیل صفوی از تقیه بی‌نیاز شده باشد. خشم‌گرفتن سلطان مراد میرزا بر میرزا حبیب‌الله شریفی نیز بی‌تأثیر از وقایع سیاسی روز ایران نبود. به هر ترتیب، وقتی در ربیع‌الثانی ۹۰۹ ق دامنه فتوحات شاه‌اسماعیل صفوی به شیراز رسید، وی از میرزا حبیب‌الله شریفی دلجویی کرد و فرمان داد که مافات جبران شود. صاحب فارسنامه ناصری می‌گوید تولیت شاهچراغ^(ع) در همین سال به میرزا حبیب‌الله تفویض شد (حسینی فسایی، ۱۳۸۲: ۲/۹۴۳)، اما در وقف‌نامه نقش حجر سال شروع او به این کار ۹۱۲ ق ذکر شده است. لذا، این تاریخ را با اطمینان بیش‌تری می‌توان سرآغاز تولیت خاندان شریفی بر بقعه شاهچراغ^(ع) شمرد.

میرزا حبیب‌الله تا رمضان ۹۴۷ ق، که وقف‌نامه نقش حجر نوشته شد، در قید حیات بود. با این حساب، حداقل ۳۵ سال مستقیماً بر امور بقعه شاهچراغ^(ع) نظارت داشت. در این فاصله دست‌کم دو وقف‌نامه دیگر نیز از سوی او صادر شد: اول وقف‌نامه بقعه شاهچراغ^(ع) در دوازدهم ربیع‌الثانی ۹۲۵ ق؛ دوم وقف‌نامه مدرسه حبیبیه در دوم ربیع‌الثانی ۹۳۵ ق (مستوفی، ۱۳۱۱ ق: ۲۱، ۳۶). مطابق این وقف‌نامه‌ها تولیت بقعه شاهچراغ^(ع) و مدرسه حبیبیه به ترتیب به شاه خلیل‌الله و شاه ابوالقاسم، فرزندان واقف، می‌رسید و با مسن‌ترین اولاد ذکور هر یک از آنها تداوم پیدا می‌کرد. از مدرسه حبیبیه و موقوفات گسترده آن تنها رونوشت وقف‌نامه ادعایی میرزا عبدالحسین مستوفی باقی مانده است.^۱ تولیت شاهچراغ^(ع) با احفاد ذکور شاه خلیل‌الله نیز تا سده دوازدهم تداوم یافت و از همین زمان بر سر تولیت شاهچراغ^(ع) اختلاف افتاد.^۲

وقف‌نامه نقش حجر در واقع نسخه تجدیدشده وقف‌نامه ۹۲۵ ق محسوب می‌شد.

۱. مدرسه حبیبیه سرحوض بازار آقا، حد فاصل مسجد جامع عتیق و بقعه شاهچراغ^(ع)، قرار داشت. ظاهراً حیات این مدرسه دیری نپاییده که ذکری از آن در منابع تاریخی نیست (نک. حسینی فسایی، ۱۳۸۲: ۲/۹۴۴).

۲. بخش مهمی از این منازعات به علت تصرف اولاد ذکور شاه ابوالقاسم در موقوفات و تولیت بقعه شاهچراغ^(ع) پیش آمده است (برای اطلاع از مشروح این وقایع از سده دوازدهم تا چهاردهم هجری قمری نک. مستوفی، ۱۳۱۱ ق؛ شریفی حسینی، ۱۳۴۴).

محتوای متن این وقف‌نامه - بعد از خطبه و مقدمات - شامل چهار بخش اصلی است: اول صورت کلی موقوفات پیشین بقعه شاهچراغ^(ع)؛ دوم گزارشی از اقدامات معماری در بقعه شاهچراغ^(ع)؛ سوم فهرست رقبات و املاک وقفی جدید بر بقعه شاهچراغ^(ع)؛ و چهارم شروط وقف و تقسیم سهم و محل مصرف منافع حاصل از موقوفات بقعه شاهچراغ^(ع). دامنه موقوفات شاهچراغ^(ع) در این وقف‌نامه بسیار گسترده است. بخشی از این موقوفات از اعاده و عمران موقوفات قدیمی حاصل شده، و بخشی مستقیماً از طرف شاه طهماسب صفوی وقف شده بود. چندین موقوفه نیز اهدایی اشخاص دیگر بود، اما بخش اصلی موقوفات از خالص مال متولی بود. به نظر می‌آید موقوفات بقعه شاهچراغ^(ع) در دوره تولیت میرزا حبیب‌الله شریفی به تناوب افزایش یافته است. این نکته از مقایسه رونوشت وقف‌نامه مورخ ۹۲۵ق و وقف‌نامه نقش حجر مشخص است.^۱ ابنیه موقوفه میرزا حبیب‌الله شریفی در پیرامون بقعه شاهچراغ^(ع) دستخوش تغییرات زیادی شده و از آن همه دگه و دگان و حجره چیزی نمانده است، اما بخشی از اراضی و مزارع موقوفه او باقی است.^۲ این اراضی هنوز عمده‌ترین موقوفات بقعه شاهچراغ^(ع) محسوب می‌شود.

اقداماتی که میرزا حبیب‌الله شریفی در جهت احیای بقعه شاهچراغ^(ع) کرد شامل بازسازی و تعمیر عمارات پیشین و احداث چندین بنای جدید بود. ساختمان اولیه شاهچراغ^(ع)، محور شمالی - جنوبی داشت، به طوری که صحن و ورودی اصلی در جبهه شمالی، و ساختمان بقعه و گنبد و الحاقات آن رو به جنوب قرار گرفته بود. بخش مهمی از این بنا در اوایل سده دهم فرسوده یا مخروبه بود. میرزا حبیب‌الله شریفی معماری بقعه

۱. مثلاً، در پایان وقف‌نامه نقش حجر از وقف «تمام مزرعه ناصرآباد کاره و تمام مزرعه حسن‌آباد وارکی از بلوک خفرک و مرودشت با قبضات مجاری میاه مرتبه بر آن از وادی فروآب (رودخانه سیوند)» یاد شده که جزو موقوفات مندرج در وقف‌نامه ۹۲۵ق نیست. با این حال، مشخصات موقوفات بقعه شاهچراغ^(ع) در وقف‌نامه ۹۲۵ق با جزئیات بیش‌تری نوشته شده است.

۲. مطابق اسناد معاونت موقوفات بقعه شاهچراغ^(ع)، اهم این موقوفات شامل چهاربید و خلف و کوشکو و حرمیان و پرزیتون و تنگ ریزه و لتیان و مجدآباد و امیرسالاری و باغ کهنه و شبانکاره از توابع میمند، مل تل از توابع کوار، بز میان از توابع مرودشت، جلودر و میح از توابع ارسنجان، شورجه از توابع سروستان، و مهرآباد از توابع سعادت‌شهر می‌شود.

شاهچراغ را با تعمیر طنبی [تالار] جنوبی گنبد آغاز کرد و ابنیه جدید را نیز در امتداد محور اصلی بقعه احداث کرد. شاه‌نشین و پیشگاه جنوبی گنبد، ساختمان دوطبقه موسوم به بقعه کاظمیه، و کریاس میدانک و ملحقات آن، از مهم‌ترین بناهای تازه تأسیسی بودند که در سمت جنوب و جنوب غربی بقعه واقع شده بودند. درگاه و دهلیز شمالی گنبد، که به صحن اصلی بقعه راه داشت، نیز تعمیر شد. این صحن ظاهراً چهار ایوانی بود و ارکان آن بر اثر زلزله شکسته شده بود. در وقف‌نامه به تصریح آمده که صحن شمالی طی چهار سال متوالی با «طرحی مجدد مغایر طرح سابق» احیا شد. با این حال، به نظر می‌رسد این تغییر بیش‌تر معطوف به فرم و نمای ایوان‌ها باشد، و در نقشه صحن تغییر چندانی رخ نداده باشد. صحن و مدخل شمالی بقعه شاهچراغ^(ع) با کمترین تصرف تا سده اخیر هنوز باقی مانده بود. نقش حجر در همین مدخل قرار داشت.

میرزا حبیب‌الله شریفی مجموع ابنیه مذکور را بر «المسلمین العابرین النازلین لاقامة الصلوة والتلاوة والزيارة» وقف گردانیده و منافع حاصل از موقوفات ملحقه بدان را به ده سهم تقسیم کرده است: دو سهم مخصوص متولی، دو سهم حق الارتزاق دختران واقف،^۱ یک سهم حق السعی خواجه مظفرالدین علی برای مباحثی و معماری و سرکاری موقوفات، و پنج سهم دیگر در وجه امور جاری و ضروریات بقعه شاهچراغ^(ع). این ترتیب با آنچه پیش‌تر در وقف‌نامه مورخ ۹۲۵ق مطرح شده بود، مقداری متفاوت است.^۲

رونوشت‌های وقف‌نامه نقش حجر

وقف‌نامه نقش حجر در رمضان ۹۴۷ق، در سنگ منقور، و بر درگاه شمالی بقعه شاهچراغ^(ع) نصب شده بود. اصل این وقف‌نامه اکنون در دسترس نیست، اما در برخی

۱. میرزا حبیب‌الله شریفی هفت دختر داشت (مستوفی، ۱۳۱۱ق: ۱۹، ۳۱).

۲. مثلاً در وقف‌نامه ۹۲۵ق سه سهم برای متولی بقعه مقرر شده است. سهم حق الارتزاق دختران واقف نیز بعد از فوت به متولی ثانی می‌رسید. همین‌طور سهم مباحثی خواجه مظفرالدین علی مادامی برقرار بود که حیات داشت و به امور بقعه رسیدگی می‌کرد (مستوفی، ۱۳۱۱ق: ۱۹-۲۰). این در حالی است که در وقف‌نامه نقش حجر سهم مخصوص دختران واقف و مباشر بقعه بعد از آن‌ها به اولاد ذکور ایشان انتقال می‌یافت.

منابع حکایتی عامیانه از لوحی سنگی بر درگاه نخستین قبه و بقعه شاهچراغ^(۴) نقل شده که می‌تواند اشاره‌ای به این سنگ و سرانجام آن باشد.^۱ رونوشت‌هایی که از وقف‌نامه نقش حجر موجود است غالباً از دوران پهلوی باقی مانده است. ظاهراً با وفات میرزا محمدرضا نایب‌التولیه در اوایل دوره پهلوی (حدود ۱۳۰۶ش) منازعات فراوانی میان وزّات و برخی منتسبین میرزا حبیب‌الله شریفی بر سر تولیت بقعه شاهچراغ^(۴) درمی‌گیرد (شریفی حسینی، ۱۳۴۴: ۴۳، ۷۱-۷۵).^۲ همین دعاوی موجب ارائه مجموعه‌ای از اسناد و مدارک مربوط به تولیت شاهچراغ^(۴) در محاکم قضایی و شرعی می‌شود. اداره اوقاف و معارف فارس نیز رونوشت‌هایی از وقف‌نامه نقش حجر تهیه می‌کند تا در محاکم مربوط مورد استناد قرار گیرد. این رونوشت‌ها هرچند متأخرند، معتبر به نظر می‌رسند. از این گذشته، از روی آن‌ها می‌توان مشخصات رونوشت‌های پیشین این وقف‌نامه را به دست آورد. در نسخه خطی شماره ۲۵۳۶ کتابخانه شاهچراغ^(۴) نیز متن وقف‌نامه نقش حجر ثبت شده است (نک. مستوفی، ۱۳۱۱ق: ۲۱-۲۶). با این حساب، رونوشت‌های وقف‌نامه نقش حجر تا پیش از دوره پهلوی را می‌توان این گونه ترتیب داد:

سواد اول: این رونوشت مستقیماً از اصل نقش حجر استتساخ شده و با عبارات «اقلّ خلق الله الغنی خمیس الجزائری» و «الفقیر الی ربّه الغنی محمد الجزائری» به تأیید دو تن از علمای وقت شیراز رسیده است.

سواد دوم: این رونوشت از روی سواد اول برداشته شده و به مهر و تأیید میرزا محمد

۱. مطابق روایتی متأخر، کشف مدفن احمد بن موسی^(۴) به دوران حکومت عضدالدوله دیلمی (۳۳۸-۳۷۱ق) می‌رسد. این روایت، که در قالب حکایتی شیرین بیان می‌شود و علت شهرت این امامزاده به شاهچراغ را توضیح می‌دهد، اعتبار تاریخی ندارد. متأثر از همین روایت گفته‌اند که چون عضدالدوله نخستین قبه و بارگاه را بر سر روضه مطهر احمد بن موسی^(۴) بنا کرد، فرمان داد تا این حکایت را بر لوحی سنگی منقور و بر درگاه بقعه نصب کنند. این سنگ به مرور زمان زائل گشت؛ از این رو، سواد اول از آن برداشته شد و به تصدیق و تأیید علمای وقت رسید (شاملی - سلاخی، ۱۳۴۱: ۵۴؛ شریفی حسینی، ۱۳۴۴: ۳۵).

۲. میرزا محمدرضا نایب‌التولیه برادر کوچک‌تر میرزا جلال‌الدین محمد مجدالاشراف (۱۲۴۳-۱۳۳۱ق)، قطب سلسله ذهبیه و متولی بقعه شاهچراغ^(۴) بود. او در مدت تولیت برادر خود سمت نایب‌التولیه را داشت و پس از مرگ مجدالاشراف جانشین او شد (حسینی فسایی، ۱۳۸۲: ۹۴۸/۲؛ فرصت شیرازی، ۱۳۷۷: ۷۴۹/۲؛ مجدالاشراف، ۱۳۸۳: ۴۰-۴۹؛ خاوری، ۱۳۸۳: ۳۹۴، ۷۰۷).

صالح بن میر عضدالدین مسعود حسینی (دستغیب شیرازی)، شیخ عبدالکاظم بن محمد امین حسنی حسینی طباطبایی، و میر سید علی قاضی رسیده است.

سواد سوم: این رونوشت از سواد دوم برداشته شده است و به مهر شیخ محمدباقر بن محمد تمامی، شیخ الاسلام وقت شیراز رسیده است.

سواد چهارم: این رونوشت در کتابچه خطی وقف‌نامه‌های شاهچراغ^(ع) در حدود ۱۳۱۰-۱۳۱۱ق تحریر شده است.

سواد پنجم: این رونوشت از روی سواد سوم برداشته شده و در یازدهم شعبان ۱۳۳۱ق به مهر آقا سید هاشم بن علی اکبر طباطبائی، امام جماعت مسجد سر دُزک، رسیده است.

سواد اول وقف‌نامه نقش حجر احتمالاً در نیمه دوم سده دهم یا اوایل سده یازدهم هجری استنساخ شده است. سواد دوم نیز در سده یازدهم تحریر شده است. این حدود تاریخی را می‌توان زمان احتمالی تخریب یا زوال تدریجی سنگ وقف‌نامه نقش حجر دانست. با این حال، مطابق یادداشت حاشیه نسخه خطی شماره ۲۵۳۶ کتابخانه شاهچراغ^(ع)، متن وقف‌نامه نقش حجر به تأیید و مهر شاه خلیل‌الله، فرزند میرزا حبیب‌الله شریفی، رسیده است.^۱ این یادداشت در سایر رونوشت‌ها ذکر نشده است، اما اگر درست باشد سواد اول وقف‌نامه نقش حجر در زمان حیات متولی ثانی بقعه شاهچراغ^(ع) استنساخ شده است. عبارت «لاصله الرفیع» در سجالات سواد اول وقف‌نامه نیز می‌تواند بدین معنا باشد که این رونوشت زمانی استنساخ شده که سنگ وقف‌نامه نقش حجر هنوز بر درگاه بقعه شاهچراغ^(ع) نصب بوده است.

سجل سواد سوم وقف‌نامه نقش حجر نیز متعلق به یکی از بزرگان خاندان شیخ‌الاسلامیه شیراز است. این خاندان از اواخر صفوی تا پایان قاجار جزو مهم‌ترین امنای شرع شیراز

۱. «وهذا الشروح والمسطور الكتاب بالشروح والشروط والقيود الوقفيه حضرت مرحمت و غفران مآب بانی والد الحقیق مطابقاً و موافقاً منقوش في الحجر المنسوب بجانبي درب البقعه مبارکه مطهره منوره مقدسه مذکوره - عليه السلام. محل مهر شاه خلیل‌الله» (مستوفی، ۱۳۱۱ق: ۲۱). فارغ از سهو نگارشی متن عربی این عبارت - که در متون متأخر معمول است - معنای «بجانبي» احتمالاً گویای این نکته باشد که وقف‌نامه نقش حجر بر دو قطعه سنگ نگاشته شده و بر طرفین ورودی بقعه نصب بوده است.

شناخته می‌شدند و یکی پس از دیگری بر مسند قضا می‌نشستند (نک. حسینی فسایی، ۱۳۸۲: ۹۲۱/۲؛ فرصت شیرازی، ۱۳۷۷: ۱۳۳۸/۲-۸۴۰). با توجه به تاریخ وفات پدر شیخ محمدباقر تمامی، به احتمال زیاد، سواد سوم وقف‌نامه نقش حجر بعد از ۱۱۷۰ق نوشته شده است.^۱ متن سجّلات و مأخذ وقف‌نامه نقش حجر در نسخه خطی شماره ۲۵۳۶ کتابخانه شاهچراغ^(ع) نیز به‌طور دقیق ثبت نشده است. با این حال، معلوم است میرزا عبدالحسین مستوفی سواد سوم این وقف‌نامه را در اختیار داشته است. سواد پنجم وقف‌نامه نقش حجر را نیز می‌توان مأخذ استنساخ رونوشت‌های دوران پهلوی گرفت.

به‌طور کلی، مهر و سجّله هفت تن از علمای شرع شیراز بر پای سوادهای پنج‌گانه این وقف‌نامه ثبت شده است. علاوه بر این‌ها، در یکی از رونوشت‌ها متن چهار سجّله دیگر وجود دارد که مشخصات بانیان دو مورد از آن‌ها با عناوین ابوالقاسم بن محمدرضا الجواهری، و اسمعیل مشخص شده است. این رونوشت فاقد سجّله شیخ محمدباقر تمامی و آقا سید هاشم، امام جماعت مسجد سر دزک، است و به احتمال از روی نسخه‌ای متفاوت استنساخ شده است. با این حال، متن کلی وقف‌نامه با سایر رونوشت‌ها مشابه است. ترتیب سجّلات در رونوشت‌های موجود از وقف‌نامه نقش حجر اندکی با یکدیگر متفاوت است، اما به نظر می‌رسد سجّلات سواد اول که از اصل نقش حجر استنساخ شده در ذیل و غالب سجّلات دیگر در صدر سند جای داشته‌اند.

در تصحیح پیش رو از مقابله هفت رونوشت موجود از وقف‌نامه نقش حجر استفاده شده است. این رونوشت‌ها - به استثنای نسخه خطی شماره ۲۵۳۶ کتابخانه شاهچراغ^(ع) - در دوران پهلوی استنساخ شده و از لابه‌لای اسناد راکد معاونت موقوفات شاهچراغ^(ع) و بایگانی اداره کل اوقاف استان فارس به دست آمده است.^۲ نسخه اساس تصحیح، که با کد «الف» شناخته می‌شود، با مرکب سیاه و قلم نسخ و نستعلیق تحریری در کاغذی

۱. ظاهراً شیخ محمد تمامی در ۱۱۷۰ق و شیخ محمدباقر تمامی پیش از رجب ۱۱۸۸ق وفات یافته است (نک. حسینی فسایی، ۱۳۸۲: ۹۲۲/۲؛ رضایی، ۱۳۹۷: ۱۰۳).

۲. از همکاری بی‌دریغ جناب آقای زارع شیبانی برای تسهیل دسترسی به اسناد مذکور سپاس‌گزارم.

طوماری شکل تحریر شده است. مکان نگهداری اصل طومار و تاریخ دقیق ثبت آن معلوم نیست، اما چند نسخه کپی برابر با اصل آن در دسترس بوده است. رونوشت «ب» نسخه کتابخانه شاهچراغ^(ع) است. برخی حواشی وقف نامه، از جمله سجالات، در این نسخه خطی به طور کامل ذکر نشده است. رونوشت «ج» همان نسخه ای است که چندین سَجَل منحصربه فرد داشت. این رونوشت بدون تاریخ است و شخصی موسوم به «ادیب» آن را مقابله و امضا کرده است.^۱ رونوشت «د» از رونوشت نمره ۳۸ اداره معارف و اوقاف فارس به تاریخ هجدهم و بیست و هفتم خرداد ۱۳۰۸ شمسی اخذ شده است. رونوشت «ه» از روی رونوشت نمره ۱۶۵ اداره معارف و اوقاف فارس به تاریخ سه شنبه پنجم خرداد ۱۳۱۰ شمسی برداشته شده است.^۲ نسخه «و» کپی برابر اصل رونوشت نمره ۲۷۸ اداره معارف و اوقاف فارس به تاریخ اول دی ۱۳۱۱ شمسی است. رونوشت «ز» نیز از روی رونوشت دفتر اوقاف فارس در پنج برگ نوشته و به نمره ۳۱ ثبت گردیده است، اما تاریخ ندارد.

غالب این رونوشت‌ها حواشی و یادداشت‌های مختصر اداری دارند و برخی به مهر و تمیر و امضای رسمی رسیده‌اند. غیر از اختلافات جزئی در ضبط عبارات و کلمات عمومی، برخی کلمات یا اصطلاحات خاص در این رونوشت‌ها به صورت‌های متفاوت نگاشته یا ظاهر کلمه نقاشی شده است. در سَجَل آقا سید هاشم، امام جماعت مسجد سر دزک، نیز به این واژگان نقاشی شده اشاره شده است. به نظر می‌رسد، عدم تشخیص صحیح یا ناخوانایی این کلمات در سوادهای مقدم، موجب تسری آن‌ها به رونوشت‌های متأخر باشد. در تصحیح متن وقف نامه اغلب این ضبط‌ها و حدس‌ها در پانویست ذکر گردیده است.

۱. اشخاص مختلفی بدین نام می‌شناسیم. یکی از آن‌ها میرزا هاشم ناظم التولیه، برادر میرزا جلال‌الدین محمد مجدالاشرف و میرزا محمدرضای نایب‌التولیه است، که در شعر «ادیب» تخلص می‌کرد (حسینی فسایی، ۱۳۸۲: ۹۴۸/۲؛ فرصت شیرازی، ۱۳۷۷: ۷۴۹/۲؛ داور شیرازی، ۱۳۷۱: ۵۰-۵۱). او در ۱۳۱۸ ق وفات یافت (فرصت شیرازی، ۱۳۷۵: ۹۵). بنابراین رونوشت «ج» نیز، به فرض این‌که آن را میرزا هاشم ناظم التولیه مقابله کرده باشد، از دوران قاجار باقی مانده است.

۲. کپی برابر اصل این رونوشت در اختیار نویسنده بوده است.

متن وقف نامه نقش حجر^۱

هو الله سبحانه و تعالی تقدس ذاته و عظم صفاته.

بسم الله تيمناً بذكره الأعلى. حمداً مصلياً على احمد، سيد السادات و منبع السعادات والأئمة^۲ الهادين الى أشرف المنازل و افضل المقامات.

و بعد، نموده می شود که تولیت این بقعه علیه - علی مشرفها^۳ الصلوة والتحية - تفویض فرمود پادشاه دین پناه خاقان اعظم جم جاه ابوالمظفر شاه اسمعیل الصفوی الحسینی - انار الله برهانه - به فقیر حقیر حبیب الله الشریفی به تاریخ سنه ۹۱۲ شروع در آن نمود و موقوفات آنجا بایر بود و منحصر در بعض مزارع از موضع میمند و گرمسیر و در شش قطعه اراضی معینه از قصرالدشت حومه و در ثلثان شایع از مزرعه تبدیان قری الاسافل حومه و مزارع میمند که متولی سابق به اجاره طویله خلاف شرع به بعض امراء کُرد داده بود، از متغلبه انتزاع نمود و معمور و مزروع داشت و به ترویج و تعمیر این^۴ بقعه مشغول شد. و از خالص مال خود اعاده طنبی طولانی جنوبی این جنبد عالی و احداث شاه نشین قبلی و پیشگاه جنوبی و ابنیه تحت این جمله از مقابر^۵ و منازل و راهرو نمود. و احداث کرد بقعه دو طبقه موسومه به کاظمیه؛ در قبلی این جنبد عالی^۶ از محیط طاق و تاجگاه گردانید و مزین

۱. الف: وقف نامه نقش حجر موقوفه حضرت شاهچراغ^(ع). ب: صورت سواد نقش الحجر المنسوب علی الجدار الصبوی من البقعة الاحمدية - علی ساکنها الف الف صلوة و التحية - سواد اول که از روی حجر برداشته شده به مهر مرحمت پناه شیخ عبدالکاظم الحسینی الطباطبایی و مهر مرحمت و غفران پناه میرزا محمد صالحا ابن میر عضدالدین مسعود الحسینی و مهر مرحمت پناه میرزا سید علی، قاضی سابق سابق شیراز، و مهر مرحمت پناه شیخ عبدالغنی الجزایری که این ها را در این سواد محل مهر نوشته شده و مرحمت و غفران پناه جنت و رضوان آرامگاه شیخ محمدباقر تمامی الامامی، شیخ الاسلام سابق سابق سابق مملکت فارس مهر فرموده اند که مفصلاً مشروحاً من البداية الى النهاية مرقوم داشته می شود. ه: موقوفات حضرت سید میر احمد شاهچراغ^(ع).

ز: وقف نامه حضرت آستانه شاهچراغ.

۲. ج: له الأئمة.

۳. ج: شرفها.

۴. ز: آن.

۵. ج: مقام.

۶. ج، د: جنبد عالی و درگاه قبلی. در رونوشت «و» نیز همین عبارت وجود دارد اما «درگاه قبلی» خط خورده است.

ساخت به کتابه کاشی تراشی دو مرتبه، و اعاده نمود ارکان اربعه صحن صبوی جنبدی^۱ سامی. و صفات و طاقات اطراف آن در عرض چهار سال متوالی به طرحی مجدد مغایر طرح سابق مع لای کتابه کاشی تراشی در وسط جُدران که مکتوب علیه سورة کریمه یوسف است. و لای کتابه کاشی^۲ فوق درگاه قبلی طاقات به القاب همیون^۳ و تاریخ اتمام عمارت. و موفق شده^۴ به اعاده تعمیر و جنبد به دهلیز موسوم صبوی این جنبد عالی و آش خانه جنوبی صحن قدیم بقعه^۵ و فرش صحن از احجار اتابکیه و منجویه مسبوق بوده، اعاده عمارات مذکوره^۶ به^۷ اشرف اکثر ابنیه قدیمه به انهدام^۸ و بعض به سقوط و انعدام به سبب زلزله عظیم^۹ و قلع مهدومات از اساس تا نهاییه سقفوف. و ضروره وقف شرعی و تصدق نمود بانی عام مومی الیه - لا زال حبیب الله تعالی - تمام مستحدثات جدیدیه^{۱۰} ابنیه مذکوره را قاصداً متقرباً علی المسلمین العابرین التّازلین لاقامة الصّلوة والتلاوة والزیارة الی^{۱۱} ان یرث الله الارض و من علیها و هو خیر الوارثین؛ و ملحق گردانیده به بقعه علیّه قدیمه. و در ایام تصدّی بانی مومی الیه بعض املاک معینه واقعه در بلده و حومه و بلوکات شیراز وقف شرعی شده بدین علیا بقعه به وقفیه^{۱۲} صادریه از واقفین معلومین مقرونه بقبریه^{۱۳} و سایر شرائط صحت و مشهور است به موقوفات جدیدیه^{۱۴}. و تولیت آن تماماً شرعاً و شرطاً

۱. ب، ج، د، و: جنبد.

۲. ج: «کاشی» ندارد.

۳. ج: همایونی.

۴. ب، د، و: شد.

۵. ج: «بقعه» ندارد.

۶. ب: مذکور.

۷. ج، د: با.

۸. ب: انهدام امر.

۹. ج، د، و: عظیمه.

۱۰. ج: جدیده.

۱۱. ب: لک.

۱۲. ب، د، ه: توفقیه؛ ج: توفیقه.

۱۳. ج، و: فرضیه.

۱۴. ه: جدید؛ ج، و: جدیده.

مخصوص و منصوص است به متولی مشارالیه و بعده الی ولده^۱ النبیل و جیها خلیل الله و بعده الی اسنّ ارشد ذکور اولاده ماتعاقبوا به موجب مستفاد از وقفنامه چه^۲ مسجله^۳ علی ما سیدکر اسامیها و مواقعها.

اما آنچه نواب همیون وقف فرموده‌اند و آن: نصف دیوانی مفروز است مقسوم است از کلّ قریه مدعوه به جلودر و آس^۴ چپ از بلوک خُبریز و آباده و شرب مجاری مرتب بر آن از چشمه میج.

و تمام قطعات معینه از اراضی واقعه در صحراء کوشن عن حومه و مجاری شرب مرتبه بر آن از رودخانه کوشن.

اما آنچه سیادت پناه متولی از مال خود وقف نمود^۵ و آن ربع قریه جلودر مذکور است مشهور^۶ به مزرعه نومیین و بنیاق^۷. و تمام فضاء کریاس مشهور به میدانک واقعه در قبلی طاق و دستگاه^۸ اصل بقعه کاظمیه و تمام ابنیه محیطه اطراف آن از فخریات^۹ و حوانیت با حجرات فوقانی و سوق موسوم به امیر دو طبقه و نقاره‌خانه مسقف. و سوق جنوبی مشهور^{۱۰} به کفش دوزان و حجره متصله به آن و بیت الطّهاره. و تمام حَمّام مشتمله بر دو صفّه و چهار خلوت و سردخانه مزین به کاشی و سقاخانه و فخریات و حوانیت شمالی بقعه کاظمیه و درگاه وسط سوق المغازان و حوانیت شمالی و صبوی بعض بقعه قدیمیه و حانوت هرّاسی جنوبی. و دیگر^{۱۱} بناء واقعه در محله پالان‌گران دشتک از بلده مشتمل بر دو حجره طولانی تحتانی و چهار حجره دیگر فوقانی و تحتانی.

۱. د: اولاده.

۲. ز: مشتمله.

۳. الف، ه: آس.

۴. ج: نموده.

۵. د: مشهوره.

۶. ه: منیاق/میناق (؟).

۷. ج، د: درگاه.

۸. الف: محدثات؛ ج: حجرات.

۹. ج، د: مشهوره.

۱۰. الف، ه: دگر.

و تمام بستان قوام‌آباد برهانی^۱ قصرالدشت. و تمام قریه برزنجان. و تمام مزرعه بیدک. و تمام مزرعه یحیی‌آباد عن کفرویه سفلی حومه و قنات^۲ متعلقه به هر محل. و نصف شایع از بستان بادامک و ارض از [قریه] طاهری بیرون از حومه. و نصف قریه فخرآباد فرغان. و نصف قریه عادل‌آباد. و نصف قریه فهلوی واقعات در بند قصر کربال. و تمام مزرعه جلال‌آباد و مهرآباد خفرک و مرودشت. و نصف قریه^۳ مریسه واقعه در فرمشکان^۴ کوار. و قریه اونجان. و یک سهم از جمله هفت سهم سهام تمام قریه گروازجان^۵ را مجرد.

و از حسنات اعمال حضرت متولی بانی واقف انتزاع املاک شهریاری میمند است از امرای اکراد متغلبه که مدت‌ها در تصرف هرکس بوده بعد از اثبات وقفیت اعطاء مبلغی به رسم مصالحه^۶ شرعی با مال خود و الحاق به موقوفات قدیمیه.

و همچنین وقف کرد متولی بانی تمام چهابی جدیدة الحیطان واقعه^۷ در محله بالکت^۸ که عرصه آن انتقال یافته، بعضی رقبه^۹ و بعضی منفعه^{۱۰}، و از مال خالص خود مسطح و محوط و دایر گردانید.

و همچنین وقف کرده^{۱۰} دو باب حانوت متواصله یک طبقه واقعه^{۱۱} در صبوی بعض^{۱۲} بازار گیوه‌کشان و سه باب حانوت واقعه در بازار تاج‌دوزان. و تمام بستان مشجر مکروم مدعو به بستان امامزاده مبسوطه^{۱۳} چهل فیمان واقعه در قصرالدشت که زمین آن از جمله موقوفات قدیم آنجاست. و تمام بستان موسومه^{۱۴} به بستان کاظمی واقعه در قریه جلو در.

۱. ب: رهایی؛ ز: درهانی (؟).

۲. اصل: قنات.

۳. ج، د: مزرعه.

۴. الف، ب، ج، ه: فرمشکان.

۵. اصل: کروازجان.

۶. اصل: مصالح.

۷. ب، د، ه: واقع.

۸. د: بالاکت.

۹. د: به رقبه.

۱۰. ه: کرد.

۱۱. ج، د، و: واقع.

۱۲. د: و بعضی. ج، و: و بعض.

۱۳. ب: مبسوط.

۱۴. ج، و: موسوم.

و اما آنچه هرکس وقف کرده‌اند و تولیت آن شرعاً مخصوص آن سیادت پناه است و آن^۱ تمام دو باب حانوت از سوق الکبیر است از بلد^۲. و یک باب حانوت ندافی از [بازار] گیوه‌کشان. و ثلث مزرعه تبدیان مذکور آنفا. و نصف شایع از بستان بادامک و اراضی متصله به آن از قریه طاهری حومه. و ثلث شایع از کل مجدّر واقعی^۳ دینکان حومه و مجاری مرتبه بر بقعه کاظمیه. و نصف قریه گروازجان. و تمام قصر قدومچه از بلوک رامجرد. و دوسهم و نیم از جمله شش سهم شایع از کل مزرعه نیستان^۴ از خفرک. و تمام نخیلات قائمه در قریه^۵ کاغ از صیمکان گرمسیر. و نصف صحراء سفید میمند^۶ مع قنوات. و شرط سیادت پناه واقف و^۸ موقوفاتی که از خالص مال خود وقف کرده، سیما مستحدثه بلده که تقریباً یک صد و بیست حانوت و دکه و یک معصره کنجدی^{۱۰} و شصت حجره فوقانیه است آنکه ابتداء کند متولی بعد از واقف از منافع موقوفات^{۱۱} مذکوره به عمارت رقیات و قفیه و مؤنه زراعت و فاضل آن تقسیم نماید بر ده سهم که دو سهم از آن به حق التولیه مخصوص او باشد. و دو سهم ارتزاق دهد به بنات طاهرات موجودات سیادت پناه واقف علی السوا.^{۱۲} و بعد از هریک به اولادها ذکوراً او^{۱۳} اناثاً متعاقبوا و تناسلوا و قدّم الاعلی علی الاسفل. و اگر احدی منقطع النسل باشد، به سایر بنات که در درجه او باشد^{۱۴}.

۱. الف، ب، ه، و: از.

۲. د: بلده.

۳. الف، ج، د، ه، و: ومی (؟)

۴. ج، د، و: بنیان.

۵. ج: مزرعه.

۶. ز: قریه و باغ.

۷. د: از میمند.

۸. د: در.

۹. ز: وقفیت.

۱۰. ج: کنجد.

۱۱. ج: «موقوفات» ندارد.

۱۲. ز: السرائر.

۱۳. ب، ج، ه، و.

۱۴. د: باشند.

و یک سهم^۱ به خواجه مظفرالدین علی متعلق دانند به رسم حق السعی و مباشری و معماری و سرکاری موقوفات مذکور تا به لوازم آن قیام نماید. و پنج سهم دیگر در وجه ضروریات بقعه علیه قدیمه^۲ و بقعه جدیده کاظمیه و ملحقات آن از نقاره‌خانه و آش‌خانه و بیت الطهاره و غیرها صرف نماید. و تعمیر و تزئین ابنیه آن کما هو حقّه کند و اعاده مهذومات نماید دون الاحداث. و ترتیب طعام لیل و نهار جمعه و عیدین و آش یومی^۳ فقرا و مساکین و عابریں و نازلین یومیه دهند. و ده من نان در وجه صدقه فرق همیون شاه عالم پناه شاه طهماسب به مستحقان دهند^۴. و ترتیب شربت‌خانه جهت ضیافت زائرین و فقرا نماید و فرش و روشنایی و وظایف حقاظ و مؤذن و خادمان حسب الصّروه نماید. و یک‌صد پیراهن و سی کپنک و سی پافزار در سالی به مستحقین دهد و مطلق این مصارف منوط گردانید به رأی متولی.

اما شرایط^۵ سابقه شرعیه در موقوفاتی که غیر آن سیادت پناه وقف کرده و تولیت آن شرعاً و شرطاً مخصوص مشارالیه به موجبی است که در وقف‌نامه‌جات متعدده که در این ابواب سمت تحریر یافته^۶ و مسجل به سجلات قضات^۷ اسلام گشته مسطور و مرقوم است و آنچه آنچه واقفان منوط به رأی متولی داشته‌اند متولی آن به نوعی که صلاح داند به مصارف شرعیه رساند. و سهم متعلق به مباشر مذکور بعد از او متعلق به ذکور اولاد او دانند علی‌مابراه المباشر المزبور^۸. و منافع حاصله اراضی از کریاس مخصوص خادم و آستانه‌دار عتبه علیه^۹ دانند. و شیخی و پیشنمازی و آستانه‌داری و خادمی بقعتین علیتین^{۱۰} مفوض به میر^{۱۱}

۱. ج: سهم دیگر.

۲. ه: قدیمیه.

۳. ج: موقتی.

۴. د، و: دهد.

۵. اصل: شرائط.

۶. الف: یافت.

۷. اصل: قضاة.

۸. ج، د: المذکور.

۹. ه، ز: علیه عالیه.

۱۰. ب، د: علیین.

۱۱. ج، د: پیر.

غیاث‌الدین علی دانند و بعد از او به ذکور اولاد او ماتعاقبوا و تناسلوا. و همچنین از موقوفات بقعه علیّه است تمام مزرعه ناصرآباد کاره. و تمام مزرعه حسن‌آباد وارکی^۱ از بلوک خفرک و مرودشت با قبضات^۲ مجاری میاه مرتبه بر آن از وادی فروآب. (فمن بدّله بعد ماسمعه فانما اثمه علی الذین یبدّلونه انّ الله سمیع علیم).^۳
فی رمضان المبارک سنه ۹۴۷.

[سجّلات]

۱. لاصله الرّفع المنقوش علی صفحتی^۴ الباب الصبوی من البقعة الأحمدیة الکاظمیة - علی الحال بها الف الف صلوة والسّلام والتّحیة^۵ - مطابق؛ و کتب اقل خلق الله^۶ الغنی خمیس^۷ الجزائری^۸.
(محل مهر).

۲. لاصله الرّفع المنقوش علی صفحتی الباب الصّبوی من البقعة الأحمدیة الکاظمیة - علی الحال فیها و علی آباءه الصّلوة والسّلام والتّحیة - مطابق؛ و کتب^۹ الفقیر الی ربّه الغنی محمد الجزائری.
(محل [مهر]).^{۱۰}

۳. الحمد لله العلیّ الکبیر الواقف الخبیر الّذی (لیس کمثله شیء)^{۱۱} (و هو علی کلّ شیء قدیر)^{۱۲}. والصّلوة والسّلام علی رسول البشیر التّذیر و الحبل الّذی نصّ بوصایته یوم

۱. ز: و دارکی.

۲. ه: قصبات.

۳. بقره: ۱۸۱.

۴. ه: صفحی.

۵. اصل: تحیه.

۶. اصل: اله.

۷. و: حسین.

۸. الف. اصل: جزاری. عبدالحسین مستوفی نام این شخص را عبدالغنی جزایری ذکر کرده است (مستوفی، ۱۳۱۱ق: ۲۲).

۹. ه: کتبه.

۱۰. ه: «محل [مهر]» ندارد.

۱۱. شوری: ۱۱.

۱۲. هود: ۴؛ روم: ۵۰؛ تغابن: ۱.

الغدیر و آلهما المعصومین، مادامت الشّمس منیره و القمر مستنیر. و بعد، قد ثبت المطابق^۱ بین الرّشیقة المعتبره هذه و مأخذها المنقوش فی الحجر المنصوب فی جُدران البقعة المنورة المعطّرة الأحمدي^۲ - علی ساکنها الف الف السّلام والتّحیة - باخبار^۳ جمّة من الثّقات النقات الثقات^۴ المرسلین و هوامش المجلة بشهادتهم و رشومهم^۵ فشهدت مطابقتها^۶ و موافقتها^۷ و تناوحتها^۸ و تشاکلها بأعلامهم مطابق^۹ التّعلین و موافق القدمین^۹ فهما سرعان و صرعان و سرحان(؟). و اشهدت علی اشهادهم بان ذا المعتبر القول علیه. حرّره من هو بكلّ ما انزل الله من خیر فقیر. (محلّ مهر مرحمت و غفران پناه میرزا محمد صالحا ابن میر عضدالدین مسعود الحسینی).

۴. بسم الله والحمد لله والصّلوة والسّلام علی محمد رسول الله و آله اتقیاء الله. قد وضح الطّابق بین ذا والفرع المأخذ المعتبر^{۱۰} لدى و كتب الدّاعی. (محلّ مهر مرحمت و غفران پناه جتّت و رضوان آرامگاه، شیخ محمد باقر تمامی الامامی،^{۱۱} شیخ الاسلام سابق سابق سابق^{۱۲} مملکت فارس).

۵. وضح التّطابق بین ذا و مأخذ المعتبر لدى^{۱۳} و كتب الدّاعی لدوام الدّولته^{۱۴} القاهرة^{۱۵}.

۱. ج: تطابق.

۲. ج: د: احمديه.

۳. ج: اخبار.

۴. ترجمه: معتمدان برگزیدگان پرهیزگار؛ ه: الثقات الثقات الثقات؛ در سایر رونوشتها نقاشی شده است.

۵. ج: رسومهم. ه: رشوم.

۶. ج: بتطابقتهما. ه: مطابقتهما.

۷. ه: موافقتهما.

۸. ج: تطابق.

۹. ج، د، و: القدمین.

۱۰. د: المعتبره.

۱۱. ه: «الامامی» ندارد.

۱۲. د: سابق سابق سابق سابق.

۱۳. د: الذی.

۱۴. الف، ه، ز: دوام دولته.

۱۵. د: الطاهره.

(محل مهر مرحمت و غفران پناه، میر سید علی، قاضی سابق سابق شیراز).
 ۶. حمداً لله المنزه^۱ عن التشابه والمماثل و صلوة^۲ علی نبیه محمد (ص) المستجمع لجميع^۳
 لجميع^۳ الکمالات بین الرسل.

و بعد، بعد ما اطلعت علی مأخذ المماثل^۴ المنقوش علی الحجر المنصوب علی
 الجدار الصبوی من البقعة الأحمديّة - علی ساکنها الف الف الصلوة والتّحیة - و وجدتهما
 متماثلین شاهداً تماثلهما^۵ تماثل المثلین و تطابقهما تطابق^۶ النعلین؛
 و انا الفقیر الی شفاعة جدّه سید الثقلین ابن محمد امین، عبد کاظم الحسنی الحسینی
 الطباطبائی.^۷

۷. بسم الله الخیر الاسماء.

این صورت سواد به شهادت جمعی از ثقات مطابق است با فرع مأخوذ از اصل به این معنی
 که ماحصل آنچه در این ورقه نوشته شده است، مطابق است با ماحصل آنچه در آن ورقه فرع
 است و پاره‌ای از عبارات که در فرع معلوم نشد عیناً در اینجا نقل شده است؛ واللّه العالم.
 فی ۱۱ شهر شعبان المعظم سنه ۱۳۳۱. صح.^۹

(محل مهر: المتوکّل^{۱۰} علی الله، هاشم ابن علی اکبر الطباطبائی^{۱۱}).

۱. ج، و: المن؛ د: لمن.

۲. د: والصلوة.

۳. الف، ه: الجمیع.

۴. الف: المماثل.

۵. ج، د، ه: بتماثلهما.

۶. ج، د: مطابق.

۷. د: (محل مهر).

۸. ه: یازدهم.

۹. د، ه: «صح» ندارد.

۱۰. الف: توکل.

۱۱. الف: طباطبائی.

۱۲. ه: (محل مهر جناب مستطاب آقای سید هاشم پیشنماز). د: (محل مهر جناب مستطاب شریعتمدار آقای آقا
 سید هاشم امام جماعت مسجد سر درک. مهر: المتوکّل علی الله هاشم ابن علی اکبر الطباطبائی).

۸. بسم الله تعالى. بعد الحمد والصلوة لمن هو اهله و مستحقه قد وضح الطباق بين ذا والفرع المعتبر المأخوذ عن مأخذه المعتبر لدى ...^۱
(محل مهر).

۹. هو الواقف

واضح اصله المرسوم بالرسم مطابق و كتب الداعي للابود والخلود.
(محل مهر: عبده اسمعيل).

۱۰. بسم الله الرحمن الرحيم.

وجدت التّطابق بين ذا و اصله المعتبر كلمه بكلمة و حرفاً بحرف و هو و ذا عندى فى الاعتبار كاشمس فى وسط النهار.
(محل مهر: ...^۲). ...^۳

۱۱. وضح التّكافوا والتّوفيق بين ذا و مأخذه المأخوذ عن المنقول عن الاقنوم المعتبر انهاء لدى كتب الداعي للدوام، ابن المرحوم محمدرضا الجواهرى.
(محل مهر: عبده ابوالقاسم).^۴

نتیجه

مطابق وقف نامه نقش حجر، میرزا حبیب الله شریفی در ۹۱۲ ق از طرف شاه اسماعیل صفوی به رتق وفتق امور بقعه شاهچراغ^(ع) گماشته شد. این تاریخ را می توان سرآغاز تولیت خاندان شریفی بر بقعه شاهچراغ^(ع) گرفت. وقف نامه نقش حجر ۳۵ سال بعد از این تاریخ تنظیم شده است و به نوعی واپسین وقف نامه بقعه شاهچراغ^(ع) در حیات واقف به شمار می رود. بدین لحاظ می توان آخرین نظرات واقف در خصوص شروط وقف، تقسیم سهام و محل مصرف منافع حاصل از موقوفات را از روی آن دنبال کرد.

۱. اصل: یک کلمه بعد از لدى لا یقرأ است.

۲. اصل: لا یقرأ است.

۳. اصل: یک جمله قبل از الحمد لله لا یقرأ است.

۴. چهار سجل اخیر صرفاً در رونوشت (ج) ذکر شده است.

موقوفات بقعه شاهچراغ^(۴) در وقف‌نامه نقش حجر به اختصار و ایجاز بیان شده و بیش‌تر جنبه اطلاع‌رسانی داشته است. ارائه وقف‌نامه به صورت کتیبه سنگی و قرارگیری آن در مدخل بنا نیز بر این کارکرد صحه می‌گذارد. در متن وقف‌نامه، علاوه بر موقوفات میرزا حبیب‌الله شریفی، از چند موقوفه به اصطلاح قدیمیه نیز سخن رفته است. اهم این موقوفات باید مربوط به خدمات و خیرات تاشی خاتون، مادر ابواسحاق اینجو، در بقعه شاهچراغ^(۴) باشد. ظاهراً این مجموعه بعد از اعاده و احیا جزء موقوفاتی قرار گرفت که از خالص مال واقف تأمین شده بود.

دامنه وسیع موقوفات و گزارش اقدامات معماری بقعه شاهچراغ^(۴) در وقف‌نامه نقش حجر نشانگر افزایش نقش اجتماعی این بنای مذهبی در شیراز در سده دهم هجری است. این نکته با مسلک و گرایش‌های شیعی حکومت صفوی کاملاً هم‌سوست. میرزا حبیب‌الله شریفی تولیت بقعه شاهچراغ^(۴) را به فرزند خود شاه خلیل‌الله و سپس اسنّ اولاد ذکور او تفویض کرده است. این ترتیب تا سده دوازدهم هجری برقرار بود و از آن پس با مسائل و اشکالاتی مواجه شد. همین مسائل موجب افزایش اهمیت وقف‌نامه نقش حجر و استنادها بدان گردیده است. این نکته تا سده معاصر هم‌چنان ادامه داشته است. این وقف‌نامه بیش از همه در میان احفاد و منسوبین واقف مطرح بوده است، و مهم‌ترین کارکرد شرعی و تاریخی آن را نیز باید به دعای مطروحه در خاندان شریفی حسینی بر سر تعیین و تفویض تولیت بقعه شاهچراغ^(۴) مربوط دانست.

منابع

- ابن بطوطه (۱۳۵۹). سفرنامه، ج ۱. ترجمه محمدعلی موحد. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- افسر، کرامت‌الله (۱۳۷۴). تاریخ بافت قدیمی شیراز. تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
- بازاریار، مرضیه و علی‌اکبر حیدری (۱۳۹۵). «بررسی تحولات مجموعه احمد بن موسی^(ع) در شهر شیراز در دوره صفویه». مطالعات شهر ایرانی اسلامی، ش ۲۳: ۳۱-۴۱.
- بهروزی، علی‌نقی (۱۳۴۹). تاریخچه ساختمان و شرح آثار تاریخی و هنری مسجد جامع عتیق شیراز. شیراز: اداره کل فرهنگ و هنر استان فارس.

- بیضاوی، قاضی ناصرالدین عبدالله بن عمر (۱۳۸۲). نظام التواریخ. به تصحیح میرهاشم محدث. تهران: بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار.
- جنید شیرازی، معین‌الدین ابوالقاسم (۱۳۲۸). شَدّ الازار فی حطّ الازار عن زوّار المزار. به تصحیح و تحشیه محمد قزوینی و عباس اقبال. تهران: چاپخانه مجلس.
- حسینی فسایی، میرزا حسن (۱۳۸۲). فارسنامه ناصری، ج ۲. به تصحیح منصور رستگار فسایی. تهران: امیرکبیر.
- حقایق‌نگار خورموجی، میرزا محمدجعفر (۱۳۸۰). نزهت الاخبار: تاریخ و جغرافیای فارس، به تصحیح سیدعلی آل داوود. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- خاوری، اسدالله (۱۳۸۳). ذهبیه: تصوف علمی - آثار ادبی. تهران: دانشگاه تهران.
- خاوری شیرازی، میرزا فضل‌الله (۱۳۸۰). تاریخ ذوالقرنین، ج ۱. به تصحیح نادر افشارفر. تهران: کتابخانه مجلس شورای اسلامی.
- خواندمیر، غیاث‌الدین بن همام‌الدین (۱۳۶۲). تاریخ حبیب‌السیر فی اخبار افراد بشر، ج ۴. به کوشش محمد دبیرسیاقی. تهران: خیام.
- دیوان‌بیگی شیرازی، سیداحمد (۱۳۶۴). حدیقه الشعراء، ج ۱. به تصحیح عبدالحسین نوائی. تهران: زرین.
- رازی، امین‌احمد (۱۳۷۸). تذکره هفت اقلیم، ج ۱. به تصحیح محمدرضا طاهری. تهران: سروش.
- رضایی، امید (۱۳۹۷). «استفاده از نقش مهرهای شخصی در بازشناسی دوباره شیخ‌الاسلام‌های شیراز». آرشیو ملی، ش ۱۵: ۹۸-۱۱۸.
- رکن‌زاده آدمیت، محمدحسین (۱۳۳۹). دانشمندان و سخن‌سرایان فارس، ج ۳. تهران: کتاب‌فروشی اسلامیه.
- روملو، حسن (۱۳۸۴). احسن التواریخ، ج ۲. تصحیح عبدالحسین نوائی. تهران: اساطیر.
- زارع، ایمانعلی (۱۳۹۰). بازنویسی سند سنگ‌نوشته منصوب در دیوار بقعه حضرت احمد بن موسی^(ع) [منتشر نشده]. معاونت موقوفات بقعه شاهچراغ^(ع).
- زرکوب شیرازی، احمد بن ابی‌الخیر (۱۳۹۰). شیرازنامه. تصحیح اکبر نحوی. شیراز: دانشنامه فارس.

- داور شیرازی، مفید بن محمدنبی (۱۳۷۱). تذکره مرآت الفصاحة. تصحیح محمود طاووسی. شیراز: نوید شیراز.
- شاملی، شیخ محمدجعفر و محمدهادی سلاحی (۱۳۴۱). هدیه احمدی. شیراز: موسوی.
- شریفی حسینی، ابراهیم (۱۳۴۴). چراغ ایمان (گلچین شریفی). شیراز: مؤلف.
- عیسی بن جنید شیرازی (۱۳۶۴). تذکره هزار مزار (ملتمس الاجتباء). تصحیح عبدالوهاب نورانی وصال. شیراز: کتابخانه احمدی.
- فرصت شیرازی، محمد نصیر (۱۳۷۷). آثار عجم، ۲ ج. تصحیح و تحشیه منصور رستگار فسایی. تهران: امیرکبیر.
- _____ (۱۳۷۵). تذکره شعرای دارالعلم شیراز. به تصحیح و تحشیه منصور رستگار فسایی. شیراز: دانشگاه شیراز.
- فصیح خوافی، احمد بن جلال‌الدین محمد (۱۳۸۶). مجمل فصیحی، ۳ ج. به تصحیح محسن ناجی نصرآبادی. تهران: اساطیر.
- کتابچه املاک اینجوی فارس (۱۳۸۹). به تصحیح ایرج افشار و عمادالدین شیخ‌الحکمایی. اسناد معماری ایران، دفتر دوم. تهران: فرهنگستان هنر.
- مجدالاشرف، جلال‌الدین (۱۳۸۳). حالات فیض آثار حضرت احمد بن موسی الکاظم (ع). در: دورساله در حالات و کرامات حضرت شاهچراغ (ع). به تصحیح و تحشیه محمدیوسف تیری. شیراز: دانشگاه شیراز.
- مدرسی طباطبایی، حسین (۱۳۵۳). «وقف‌نامه‌ای از ترکمانان قراقویونلو». فرهنگ ایران‌زمین، ش ۲۰: ۲۴۵-۲۶۵.
- مستوفی، میرزا عبدالحسین (۱۳۱۱ق). کتابچه وقف‌نامه‌های شاهچراغ. نسخه خطی ش ۲۵۳۶ کتابخانه بقعه شاهچراغ (ع) شیراز.
- میرخواند، محمد بن خاوندشاه (۱۳۳۹). تاریخ روضه‌الصفاء، ج ۶. تهران: خیام.
- نواب شیرازی، علی‌اکبر (۱۳۷۱). تذکره دلگشا. تصحیح منصور رستگار فسایی. شیراز: نوید شیراز.